

„HISTÓRIAI JOGI ALAPRA HELYEZKEDTÜNK”*

DISZKURZÍV POLITOLÓGIAI ESETTANULMÁNY AZ 1946: I. TÖRVÉNY SZEREPÉRŐL
AZ 1989-90-ES KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKI VITÁBAN

Szűcs Zoltán Gábor
(egyetemi tanársegéd, ME BTK PTI)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány célja, hogy egy konkrét eset, a köztársasági elnöki vita segítségével rámutasson a rendszerváltás kutatásában a nyelvi kontextus elemzése által nyerhető új szempontokra. A tézis, hogy a köztársasági elnöki vitában Antall József javaslata révén fontos szerepet játszó történeti érvelés jelentősége nem egyszerűsíthető le egyetlen tényezőre. A történeti érvek a vita folyamán változó módon járultak hozzá a politikai kompromisszum kialakításához és a közjogi folytonosság, a parlamentáris modell, 1848 és 1946 szimbolikus dátumainak és az államfői tisztségnek az összekapcsolása számos körülmény találkozásának köszönhetően tette lehetővé a későbbi alkotmányos szabályozás létrejöttét. A rendszerváltást követő évek politikája szempontjából különösen Antall érvelésének diskurzustörténeti összefüggései érdekesek, ezekből ugyanis jobban érthetővé válik a nemzeti történelem politika használatának gazdag tradíciója, s az is, miben tért el 1990 után Antall képe a történeti kontinuitásról a történeti érvek kritikáját egy vélt jobboldali autoritárius fordulat veszélye elleni harcra felhasználó ellenfeleinek felfogásától.

KULCSSZAVAK ■ közjogi folytonosság ■ köztársasági elnök ■ nemzeti történelem
■ politikai nyelv ■ diszkurzív politikatudomány ■ nyelvi kontextus

Ez a tanulmány egy konkrét eset kapcsán azt szeretné megmutatni, hogy a rendszerváltozás kutatásában új szempontok nyerhetőek, ha figyelmünket a korabeli viták *nyelvi kontextusai*, jelen esetben a nemzeti történelem politikai nyelve felé fordítjuk. Mert, ahogy John G. A. Pocock, a politikai eszmetörténet-írás egyik klasszikusa fogalmazott, „a nyelvi változások összefüggnek más politikai változásokkal, és néha jó ötlet lehet a nyelvi változásokkal kezdeni az elemzést, úgy találva, hogy ezek a nyelven belül keletkeztek” (Pocock, 1975: 318).

A köztársasági elnöki tisztség létrehozása több okból is különös figyelmet érdemel. És nem csak azért, mert a III. Köztársaság egyik alapintézményéről

* Jelen munka a *Rendszerváltás „antalli pillanat”* című PhD-dolgozatom része, a kilenc esettanulmány egyike.

van szó, amelynek kialakítása azt is eldöntötte, hogy Magyarországon *parlamentáris* kormányforma jön létre.

A koncepció, hogy az 1946: I. törvény sorvezetőként való használatával további viták nélkül is viszonylag egyszerűen, kialakítható egy, a magyar „közjogi folytonosságba” illő megoldás, Antall Józseftől származott, s a vita különböző szakaszaiban lényegében minden résztvevő számára elfogadhatónak bizonyult. S bár ma már megoszlanak a vélemények arról, hogy végül vajon mennyire szorososan követte az új szabályozás az 1946: I. törvényt (Kukorelli, 1999: 297; Halmai, 2004.), mint ahogy arról is, hogy mennyire volt megalapozott Antall hivatkozása egy homogén „közjogi folytonosságra” (Kis, 1999; Kószeg, 2000), vagy, hogy mennyire leplezett inkább egy politikai alkut (Ripp, 2006: 426–457.), úgy tűnik, 1989-90-ben mindenki elfogadta, hogy, ami az új alkotmányba bekerült, az szándékai szerint az 1946-os szabályozásból származik, s hogy a történeti folytonosság érve is elfogadható.

A köztársasági elnöki vita kimenetele azonban feltűnő ellentétben áll mind az 1990 utáni politikai fejleményekkel, mind azzal, ahogyan Antall politikájának történeti referenciáit a későbbiekben értékelni szokták, mind a nemzeti történelem későbbi politikai szerepével, mind 1945–47 jelentőségének értékelésével. Ami az elsőt illeti, Antall Józsefet és kormányát később főként a *Horthy-rendszerrel* asszociálták, és nem a koalíciós évekkel. S ettől nem függetlenül a *történeti érvek* a későbbiekben, úgy tűnik, inkább elválasztották a politikai szereplőket, mintsem összekötötték volna őket egy közösen elfogadható döntés erejéig (gondoljunk például a címer, az állami ünnep, esetleg a 2000-es millenniumi emléktörvény esetére). De nem sokkal jobb, ha az *1945–47-es időszak* gyenge szimbolikus erejére gondolunk, például a „köztársaság napjának” (1946. február 1-jére emlékeztető) elvetélt kezdeményezésére vagy a beiktatásakor az 1848-as és 1946-os örökséget felidéző Sólyom László (Sólyom, 2005) tényleges működése körüli vitákra. S ezek még csak a legszűkebb értelemben vett szimbolikus politika területére vonatkozó ügyek, ellentétben az 1989-es köztársasági elnöki vita institutionális tétjeivel.

Ami tehát ezt az esetet igazán érdekessé teszi, az a *körülmények szokatlan együttállása*: a konszenzus a történeti érvelés legitimáló ereje és 1945–47 megítélése körül, valamint Antall József sikere abban, hogy történeti hivatkozásaival megteremtse ezt a konszenzust, és ne bonyolódjon bele egy, a Horthy-rendszerrel folyó vitába. Állításom, ami mellett az alábbiakban érvelni fogok, az, hogy a nemzeti történelem antalli használata megfelelő konceptuális keretet kínált a politikai kompromisszum kialakítása és igazolása számára, s tette mindezt egy egyszerre ismerős és az adott pillanatban meglepőnek tetsző nyelv segítségével, amelynek a többi szereplő számára idegen elemei ebben a vitában még nem, csak Antall későbbi politikai pályája során váltak feltűnővé. S ez utóbbi tény az, ami sok tekintetben megmagyarázza azt is, miért nem

maradtak meg a történelem körüli viták 1990 után a köztársasági elnöki vita által kijelölt mederben.

A POLITIKAI NYELV FOGALMA

Az elemzés kiindulópontja az az állítás, hogy a nemzeti történelem nem pusztán szimbolikus dátumok, nevek, események, történetek kánonja, hanem – J. G. A. Pococktól kölcsönzött kifejezéssel – *politikai nyelv*, azaz a politikai gondolkodást strukturáló, rendszeresen együtt használt fogalmak, érvelési stílusok, történeti narratívák s a hozzájuk kapcsolódó politikai és elméleti feltevések hol lazán, hol szorosabban összetartozó, történetileg változó csoportja. S itt a „strukturálás” fogalma nagyon sokféleképpen értelmezhető, az affektív és szociális szereptől a kognitív funkciókig, s azok mértéke is igen változatos lehet, a szigorú determinációtól a szabadon kisajátítható, manipulálható értelmezési ajánlatig.

A politikai nyelvhasználatban felismerhető, visszatérő mintázatok lehetséges egyéb értelmezéseitől (pl. ideológia, diskurzustípus, beszédmód stb.) elsősorban két dolog különbözteti meg a politikai nyelv fogalmát, amelyeket mint (1) a nyelvi kontextushoz kapcsolódó feltevések „gyenge” voltát és mint (2) a politikai nyelv fogalmának *heurisztikusságát* ragadhatjuk meg.

Az első azt jelenti, hogy a politikai nyelvek meglehetősen laza egységeknek tűnhetnek, nem kötődnek kizárólag személyekhez, ideológiákhoz, hanem szinte bárhol felbukkanhatnak, s a fogalomkészletük és a használati szabályaik sem azonosíthatók egyértelműen. Azért van mégis magyarázóereje a politikai nyelv fogalmának, mivel a politikai viták szereplői gyakran úgy csinálnak, mintha megnyilatkozásaik jelentését egy előzetesen adott, bárki által megismerhető normarendszer garantálná, a politikai diskurzus kutatója pedig általában azt találja, hogy mind történeti dimenzióban, mind szinkron metszetben nagyfokú egybeesések figyelhetőek meg a nyelvhasználatban, s a politikai szereplők kifejezetten tudatában vannak annak, hogy többen „ugyanarról” vagy „ugyanúgy” beszélnek.

A második állítás szorosan kapcsolódik az előző problémához: a politikai nyelv fogalma elsősorban éppen azért heurisztikus eszköz, mert a politika eredendően poliglott. Vagyis nem azért, mintha a politikai nyelv egy ideáltipikus fogalomalkotás terméke volna, amely elsősorban a kutató fejében, s nem a vizsgált anyagban létezik, hanem mert a politikai diskurzuson belül empirikusan létező fogalmi kapcsolatok sokfélesége szinte tetszőleges számban dobja a felszínre a vizsgálható politikai nyelveket, attól függően, milyen kérdéssel közelít a kutató a tárgyahoz.

Módszertani szempontból ez kettős kihívás elé állítja a politikai diskurzus szövegeit olvasó kutatót: igazolnia kell egyrészt azt, hogy az általa talált nyelvi mintázat az empirikus anyag ténye, nem pedig az ő projekciójának terméke,

másrészt, hogy a feltalálható mintázat kellőképpen jelentős és érdekes tudományos problémával szolgál. Előbbiben valamelyes segítséget nyújt Pocock öt részből álló tesztsora (Szűcs, 2006: 101):

- (1) Többen használják-e ugyanazt a nyelvet? („kritikustömeg-teszt”*)
- (2) Reflektálnak-e saját nyelvhasználatukra, megvitatják-e a nyelvhasználat szabályait? („Monsieur Jourdain-teszt”)
- (3) Megjósolható-e, hogy miként befolyásolja az érvelést a politikai nyelv egy konkrét esetben? („kísérleti teszt”)
- (4) Fellelhető-e nem várt helyeken egy adott politikai nyelv? („serendipity-teszt”)
- (5) Kizárható-e egy adott korba nem illő nyelv előfordulása? („anakronizmusteszt”)

Ami pedig a jelentőség kérdését illeti, arra a kutatónak és az olvasónak is szükségképpen megvan a maga, némelykor eltérő, szerencsés esetben egybeeső válasza. A nemzeti történelem politikai használata a korai 90-es években például olyan témának tűnik, ami iránt mindig is nagy volt a tudományos és a közéleti érdeklődés.

A NEMZETI TÖRTÉNELEM MINT POLITIKAI NYELV

A politikai nyelvként felfogott nemzeti történelem fogalmának magyarázóértékét két összefüggés adja: egyfelől, *a korszak más politikai nyelveihez való viszonya*, másfelől a nemzeti történelem *használatának sokfélesége* az adott időszakban.

Ami az első kérdést illeti, a nemzeti történelem az 1980-as évek végén legalább három másik jellegzetes és népszerű politikai nyelvhez képest kínált eltérő képet a politikáról, amelyek viszonyát összevethetjük akár néhány (nem teljesen önkényes, de itt részletesebben nem indokolható) szempont alapján.

* Ez az elnevezés tőlem származik, a többi zárójeles név Pococktól.

POLITIKAI NYELV	A POLITIKA ALANYA	A POLITIKA IDEJE	A JELEN FŐ KIHÍVÁSA	POLITIKAI CSELEKVÉS
nemzeti történeti	nemzetállam	történeti kontinuitás	a történeti kontinuitás helyreállítása	kompromisszumok a jelen igényei és a történelem normatívítása alapján
reálpolitikai	állam	váratlan kihívások, a hatalmi egyensúly változásai	manőverezés a gyorsan változó nemzetközi környezetben	a helyzet felismerése és annak megfelelő cselekvés
etnoradikális	elit vs. nép	szeszélyes változások az elit szintjén, lassú elmozdulások a nép életében	a nép mély demográfiai, gazdasági, erkölcsi válságának megoldása	az igazság feltárása, a hazugság leleplezése
szociológizáló	társadalom	konjunktúrák	a társadalom különféle alrendszereiben párhuzamosan zajló válságok átfogó kezelése	reform

S talán még ennél is érdekesebb, hogy egyrészt a nemzeti történelem a magyar politikatörténetnek nem az egyetlen lehetséges és egyedül legitim, de népszerű, erősen intézményesült változata, másrészt a nemzeti történelem nyelve mindig is viták sorában létezett, formálódott és öröklődött át, menet közben szám-talan, az intézményesültség különböző fokán álló diszkurzív tradícióra válva szét. Így beszélhetünk:

- egyfajta *függetlenségi beszédmódról*, amely lényegében a dualizmus ellenzékéhez és a kossuthi örökséghez kötődött, és a nemzeti történelemben a forradalmakat és meg nem valósult lehetőségeket részesítette előnyben a fennálló viszonyokkal szemben. A függetlenségi tradíció érdekes jelentésváltozáson ment keresztül a Horthy-korszakban, amikor mind a jobboldali radikális, mind a népi, mind a kommunista ellenzék idővel megtalálta magának saját politikai céljainak megfogalmazására. De rendkívül figyelemreméltó az 1980-as évek demokratikus ellenzéki politikusainak vonzódása is ehhez a tradícióhoz: az SZDSZ *Elvi Nyilatkozatának* történeti narratívája voltaképp a függetlenségi beszédmód saját kiterjesztő használata;
- Általánosabb értelemben egy *történeti-közjogi* beszédmódról, amely a politikai legitimitásnak tulajdonított kiemelt szerepet és egyszerre ragaszkodott a közjogi folytonossághoz és engedett meg bizonyos átalakulásokat, a fennálló hatalom (király) és a nemzet közötti a történeti alkotmány

normativitása által szabályozott párbeszéd, a „dietalis tractatus” (Péter, 1998) fogalmának egyre implicitebb továbbéléseként. E tradíció jellegzetes képviselője Deák Ferenc, jellegzetes kifejezője az 1848-as „áprilisi alkotmány” historizáló érvelése és az 1920: I. törvény historizáló kompromisszuma a legitimisták és szabad királyválasztók között. De bizonyos értelemben ott munkál a 67-es kiegyezés újraértékelésében is, amely a kádári „nemzeti közmegegyezés” igazolására szolgált;

- S a *szentkorona-tanról* is, amelynek a 19. század utolsó harmadában kialakult változata egy organikus állameszme kifejezője volt, s a király személye helyett az államfői méltóságjelvény körül forgott, s központi tétele az volt, hogy a magyar jogfejlődés, a nyugatitól eltérően mindig is megőrizte a magyar államiság közjogi karakterét, nem melleleg pedig, a magyar alkotmány mindig is mérsékelt volt, köszönhetően annak, hogy a szentkorona fogalma magában foglalta a politikai nemzet egészét (régén a nemességet, később az egész magyar nemzetet).

A nemzeti történelem nyelve háttérbe szorult a magyar politikában 1949 után, de mint a fentiekből is láthatjuk, szerepet játszott a Kádár-rendszer és ellenzékének politikai diskurzusában is, persze a korabeli nyilvánosság (ideértve az ellenzéki alternatív nyilvánosságokat is) sajátos viszonyai között. Hogy a nemzeti történelem megőrizte politikai jelentőségét, azt mi sem bizonyíthatja jobban, mint az a számos történeti film, amely a Kádár-kor talán legnépszerűbb művészeti ágának érdeklődését jelezte a politikai problémák historizáló megfogalmazása iránt.

Komolyan kell azonban azt is venni, hogy a nemzeti történelem a múltnak csak egyik lehetséges leírása, s ez valójában a kortársakat is foglalkoztatta: hiszen kérdéses, hogy vajon adekvát-e ugyanúgy, ugyanolyan fogalmakban beszélni mondjuk 1945–47-ről mint 1848-ról? Lehetséges-e 1956-nak helyet találni ebben a nyelvi kontextusban? S végül, ott volt a nagy probléma, a Horthy-rendszer, amely egyfelől mindenki által elismerten szorosan összekapcsolódott a historizáló politikával, ugyanakkor majdnem ugyanilyen széles körben éles elutasításban részesült, nem feltétlenül csak a Kádár-rendszernek köszönhetően, de olyan szerzők műveinek hatására is, mint Szekfű Gyula vagy Bibó István.

Hogy ma 1956-ot „forradalom és szabadságharcnak” hívjuk, a nemzeti történeti nyelv asszimilatív erejét, újraéledését jelzi, míg az, hogy 1990 után az Antall-kormányt érő kritikákban központi helyett kapott a Horthy-rendszer elutasítása és a „valódi” politikai problémák és az „ideológiai viták” szembeállítását, azt mutatja, ez az újraéledés korántsem volt problémamentes.

A KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKI VITA KEZDETEI

Ahogy felmerült a nyolcvanas évek második felében az alkotmányozás gondolata, s az így vagy úgy része lett az ellenzéki programoknak is, az államfői tisztség szabályozása körül különféle lehetséges megoldások között a régi rendszer meghagyásától az elnöki tisztség szerepének különféle értelmezéseiig, a hatáskörök és a megválasztás módjának (cseppet sem lényegtelen) technikai kérdéseiig nagyon sokféle álláspont jelent meg (Hajdók–Máté, 1989; Kilényi, 1991).

Egy ideig úgy tűnt, a tárgyalásokon előbb önnön legitimációjával küszködő, majd korlátozott mandátumát hangoztató EKA a belső nézetkülönbségek ellenére viszonylagos egységben tud fellépni az állampárt által képviselt, a három hatalmi ágon kívül álló, közvetlenül választandó és sokak szerint Pozsgay Imre hatalmi ambícióit kiszolgálni hivatott elnöki tisztség ellen. Három szervezet azonban (KDNP, Bajcsy-Zsilinszky Endre Társaság, Magyar Néppárt) az EKA július 27-i ülésén felmondta a korábbi megállapodást, és az ellenzéki álláspont újragondolását javasolta, egy mielőbbi közvetlen elnökválasztás, sőt, egyesek szerint Pozsgay hatalomra juttatása érdekében. Erre az SZDSZ nevében Kis János kompromisszum kidolgozására szólított fel, mondván, az SZDSZ addig is megvétőz „minden olyan álláspontot, amely eltér az eredeti Kerekasztal korábbi határozatától” (RF II: 517).

Az augusztus 17-i EKA-ülés tanúbizonysága szerint a felek többnyire két érveléssel álltak elő az egyre elmérgesedő vitában. Egyfelől a „stabilitást” emlegették, mint például a kispap Boross Imre vagy a szociáldemokrata Gaskó István.¹ Másfelől a „helyzetről” beszéltek, ami éppúgy jelenthetett a körülmények által előállított és sürgős választ kívánó kihívást, például az MDF-es Szabad György szavaiban,² mint elszalasztható vagy megragadható történelmi lehetőséget és végül felhasználható történelmi párhuzamot, a kereszténydemokrata Füzessy Tibor vagy a Bajcsy-Zsilinszky Társaságot képviselő Vigh Károly hozzászólásaiban.³

Nem kétséges, hogy a „helyzetre” hivatkozók a reálpolitika nyelvén érveltek, a politikát a „lehetséges művészeteként” írták le, azt állítva, hogy elvont megoldások helyett olyan válaszra van szükség, amely megfelel az adott „helyzetnek.” A „helyzet” pedig a számtalan destabilizáló tényező által jellemzett bel- és külpolitikai környezet összhatása volt, ideértve az állampárt belső hatalmi viszonyait, a szovjet politikát és a kelet-közép-európai változásokat is. Ezzel szemben állt a másik álláspont, amelynek érvei azonban csak részben származtak máshonnan, hiszen ezek az ellenzéki felhatalmazás (szabad parlamenti választásokra – lásd RF III: 573–575 – való) korlátozottságát és a parlamentáris rendszer szükségességét emelték ki, ugyanakkor a konkrét

helyzetben „türelmet” kértek, és „kiutat” kerestek (lásd – RF III: 573–575), bizonyos mértékben éppúgy elvek és lehetőségek dichotómiájában írva le az aktuális politikai szituációt.

ANTALL JAVASLATA: AZ ÁLLÁSPONTOK ÚJRAÍRÁSA

Erre a helyzetre kínált sajátos választ Antall javaslata az MDF ún. csomagtervének keretében, amelynek előzményei már korán előkerültek: az 1946. évi I. törvényre a későbbi miniszterelnök az EKA ülésén 1989. július 6-án hivatkozott először, amikor kifejtette az MDF saját álláspontját az államfői kérdésben. Ekkor pártja véleményét úgy minősítette, hogy az „összhangban [van] az 1946. évi I. törvénycikkkel” (RF II: 295), és hogy „a magyar hagyományoknak és a nemzetközi parlamentáris gyakorlatnak megfelelő” megoldás. De a „csomagtervet”, amely egységesen nemzeti történeti nyelvi kontextusba írta bele az MDF javaslatait, augusztus 17-én az EKA ülésén terjesztették csak elő (RF III: 158–232), s augusztus 29-ig váratott magára, hogy Antall az EKA előtt (RF III: 565–642), és még két további napig, hogy az NKA ülésén is megvédhesse álláspontját (RF IV: 19–20). Ráadásul ez a „csomagterv” komoly vitákat gerjesztett, majd miután a *Mai Nap* közzétette, valóságos botrány lett belőle. Így aztán szinte meglepő, hogy a kompromisszumos javaslat végül is túljutott ezeken a fordulókon, s bekerülhetett a szeptember 18-i NKA-megállapodásba.

Hogy jobban megérthessük Antall érvelését, az a legjobb, ha az augusztus 29-i felszólalását idézzük fel (RF III: 565–568). Ekkor először is a két legvitatottabb kérdést, az elnök megválasztásának idejét és módját, kiemelte a többi közül, mondván, hogy ezekről további vitát lát szükségesnek (RF III: 565). Ami pedig a többit illeti, azzal kezdte, hogy az MSZMP vezetete elfogadhatatlan, mégpedig *elvi okokból*. Egyrészt, mivel a „prezidenciaális köztársaságnak [...] elemeit szándékozik belevinni a magyar alkotmányosságba” (RF III: 566) és „a gaulle-ista ötödik köztársaságnak bizonyos vonásait mutatja”. Ez azért elfogadhatatlan, mert *ilyen* „köztársasági elnöki intézmény Magyarországon soha nem volt”, ez a „magyar közjogi folytonossággal és a magyar közjogi kontinuitás szellemével is ellenkezik”, az új elem „nem passzol bele a magyar alkotmányosságba”.

Ezt követően kifejtette azt a nézetét, hogy a magyar „közjogi fejlődés”-nek két sarkalatos törvénye van, az 1848: III. tc., amelyik a „miniszteriális kormányzás alapelvét” rögzíti és az 1946. évi köztársasági törvény, amely maga is „a 48: III-ra támaszkodik”. Antall tehát úgy vélte, a köztársasági elnöki intézményt egy parlamentáris modellre kell alapozni, ahol a „köztársasági elnök a végrehajtó hatalom feje, aki a kormányon keresztül kormányoz”, nem pedig egy minden hatalmi ág fölött álló prezidenciaális jellegű elnök.

Vagyis Antall úgy látta, hogy az általa javasolt megoldás legitimitását a „közjogi folytonosságban” megragadható történelem normatív ereje garantálja, amit jól mutatnak a javaslat védelmében felhozott érvek is: először is, hogy a 46-os törvény előkészítésében „Moór Gyulától Balla Antalón keresztül lehet [sorolni], tehát a klasszikus magyar jogászok, történészek vettek akkor részt”, ami egy tekintélyérv volt; másodsor, hogy az átmeneti időszakban „minden legitimitásnak jelentősége van”, márpedig az egykor nagy konszenzus övezte „demokratikus magyar alkotmány” épp ilyet kínál; harmadszor pedig, hogy egy ideiglenes alkotmánymódosítás „nem az az időszak, amikor itt a legnagyobb újdonságokat kell bevezetni egy nemzet életében”.

Ezt követően pedig visszatért a két kihagyott kérdéshez, és amellett próbált érvelni, hogy bár *elvilleg* nem ellenzi a közvetett elnökválasztást (tudott azonban hozni intézményi ellenérveket is: a közvetett választás ugyanis kétkamarás parlamentekre jellemző), „abban a rendkívüli helyzetben” (RF III: 567), ami kialakult, nem szabad húzni az időt az elnökválasztásig, márpedig az akkori országgyűlés, legitimitás híján, nyilván nem választhat elnököt, más megoldás tehát nincs, mint egy közvetlen választás.

Magyarán, Antall javaslatának kompromisszumos természete azon alapult, hogy újraírta a vitában felmerült reálpolitikai és szociologizáló érveket is. Gondolatmenete szerint, ha a „helyzet”, a „stabilitás” fogalmait, illetve a különféle alkotmánytechnikai (választás módja, hatalmi ágak megosztása) megoldásokat a nemzeti történelem összefüggéseiben értelmezzük, számos kérdésre szinte automatikusan adódik a válasz. Eszerint a parlamentarizmusnak kell az általános szabálynak lennie, amely ugyan a választás módját illetően a „helyzetnek” megfelelően megengedhet „kivételt”, de ez a kivétel sosem tehető majd általános szabállyá, mert a közvetlen választások útján gyakorolt népszuverenitással mindig szembe lehet majd állítani ellenérvként a népszuverenitásnak a nemzeti történelem „közjogi folytonosságában” megtestesülő és kumulálódó aktusait, éppen ezért a nemzeti történelem nagyon is megfelel a „stabilitás” igényeinek.

A CSOMAGTERV FOGADTATÁSA: A MÁSODIK REDESKRIPCÍÓ

Antall javaslatára az első érdemi reakció Tölgyessy Pétertől érkezett, aki a szociologizáló nyelv logikája szerint, a jog professzionális kritériumaihoz mérve kritizálta Antall szavait. Érvelése azon alapult, hogy a történelem preskriptív erejével egy olyan jogfejlődési narratíva szegezhető szembe, amely a jelenben még fellelhető múltnak reziduális jelleget tulajdonít. Mint mondta: „1848-ban, illetve 1946-ban nem állt meg a történelem” (RF III: 569), és ebből következően a köztársasági elnöki intézményt lehet ugyan a 46: I. törvényre alapozni, de el kell távolítani belőle az alkotmányos monarchikus vonásokat, mert már az

alkotmányos monarchiákra is az jellemző, hogy az államfői jogosítványok ereje pusztá formalitás, a „szokásjog ezeket a jogosítványokat lerontotta.”

Ezzel a kritikával szemben Antall végül is megvédte javaslatát, és megszületett egy olyan kompromisszum, hogy egyfelől az EKA képviselje az 1946: I. törvényt, s igyekezzenek elkerülni az ettől eltérő kivételes megoldásokat, cserébe az EKA tagjai (azok is tehát, akik a historizáló érvek erejében kértelkedtek) az 1946: I. törvényt mint tiszta parlamentáris modellt ismerték el. Ez a belső kompromisszum azonban csak addig tartott, amíg az MSZMP ki nem jelentette, hogy elfogadja ugyan „tárgyalási alapként” Antall javaslatát, de kivételként ragaszkodik egy közvetlen elnökválasztáshoz (RF IV: 133). Az MSZMP állásfoglalása végül is az 1989. szeptember 18-i NKA-megállapodás részleges aláírásához, az EKA felbomlásával felérő belső vitájához vezetett.

De mielőtt erre rátérnénk, érdemes még felidézni Antall javaslatának hatását az NKA tárgyalófeleire. A „harmadik oldalra” például láthatóan mély benyomást tett. Nagy Imre például már az első alkalommal igen udvariasan nyilatkozott az előterjesztésről, mint mondta, „úgy érzem, az Ellenzéki Kerekasztal egy nagy jelentőségű, fontos javaslatot tett, ami után a korábbi álláspontokat változtatlanul ismertetni nem lenne érdemes” (RF IV:20). És külön méltatta a javaslatban a kompromisszumra törekvés szándékát, és, hogy „történelmi hagyományainkhoz visszanyúlva keresi ezt a lehetséges kompromisszumot”, és megígérte, hogy áttanulmányozzák a szöveget. S végül idézzünk még két hozzászólást a harmadik oldaltól, amelyek tovább árnyalhatják a képet. Rabi Béla elmondta, hogy az elnöki jogosítványok tekintetében az 1946: I. törvény elfogadható, de „az átmenet speciális helyzetéből” kiindulva mielőbbi közvetlen elnökválasztást sürgettek (RF IV: 134). Amihez Drucker György még annyit tett hozzá, hogy ellentmondást lát az EKA tervezetében aközött, hogy a szöveg eleje szerint a 46: I. törvény „szövegét”, a záró rendelkezések alapján annak „szellemét” kell alapul venni (RF IV: 135).

Talán még ennél is érdekesebb Pozsgay Imre álláspontja, amely „tárgyalási alapként” fogadta el az EKA javaslatát, vagyis, hogy a köztársasági elnöki intézményt az 1946: I. törvény alapján szabályozzák, igaz, „korszerűsített formában”. Kétféle érvet hozott fel emellett: egyrészt a kontinuitást („különös tekintettel annak a magyar közjogba illeszkedő, a nemzeti és állami kontinuitást kifejező mivoltára”), másrészt az érvényességet („a benne foglalt meghatározások ma is érvényes voltára”). Meglepő módon tehát, az MSZMP, amelynek narratív identitásától az 1949 és 1989 közötti időszak elválaszthatatlannak tűnt, legitim érvként fogadta el egy olyan „közjogi folytonosság” meglétét, amely első pillantásra mintha elvileg kizárná a 49 és 89 közötti időszakot a legitim közjogi állapotból. Igaz, Pozsgaynál nem is annyira a közjogi, mint inkább a „nemzeti és állami kontinuitás” kapott hangsúlyt, ami ebben az összefüggésben inkább tűnik pusztán a politikai radikalizmusokkal szembeállítható *stabilitás* késő kádár-kori felértékelésének.

Ezek a nyilatkozatok elismerték tehát a nemzeti történeti érvek érvényességét, bár mintha valamiféle korlátozott, szimbolikus jelentőséget tulajdonítottak volna a nemzeti múltnak, amitől el lehet választani a tényleges jelenbeli problémákat, s amelynek érvényességét valójában a reálpolitikai és a szociológizáló kritériumoknak (érvényes definíció, ellentmondás-mentesség követelménye, általánosíthatósági követelmény, a helyzet követelményei) való megfelelés biztosíthat.

Az antalli javaslat tehát a vitának ebben a szakaszában szinte észrevétlenül maga is átment egy erőteljes jelentésváltozáson: ahogy az előbb a nemzeti történelem bevezetése értelmezte újra a vita főbb fogalmait, elrendezve őket az antalli kompromisszum logikai rendjében, az újabb fázisban a nemzeti történelem fogalmi léptek be a szociológizáló és a reálpolitikai nyelvi kontextusba, amelyek a maguk kritériumaihoz mérték, „lefordították” a historizáló érveket. Az NKA három oldalának megállapodása tehát csak azáltal jöhetett létre, hogy Antall konstrukciójának normatív vonatkozásai elkerülték az összeütközést a „helyzet” és a „meghatározások érvényességének” normáival, polémikus élük letompult. Mindez persze nem volt kevés, hiszen az történt, hogy a történeti érvek az alkotmánytechnikai alternatívák vitáiban képesek voltak egyik vagy másik oldal javára billenteni a mérleget. A politikai diskurzus poliglott terében nem működtek, nem is működhetek a nemzeti történeti érvek exkluzív módon, hatékonyságuk a többértelmű politikai fogalmak újfajta összekapcsolásának meggyőző erejében rejtett.

A FÉLOLDALAS KOMPROMISSZUM: A SZEPTEMBER 18-AI MEGÁLLAPODÁS

Hogy a nemzeti történelem bevezetése a vitába mennyire nem vezetett egyértelmű megoldáshoz, azt a legjobban a szeptember 18-i események mutathatják, amikor jól ismert módon, több párt, így az SZDSZ és a Fidesz is elutasították az NKA-megállapodás aláírását. A plenáris ülést eredetileg a kompromisszumos megoldás, a nemzeti konszenzus létrejöttének demonstrálására szánták, s ehelyett az történt, hogy a televízió nyilvánossága előtt alakult ki kellemetlen szópárbaj a különféle politikai szereplők között.

A különbségek azonban nem akkor jelentek meg az ülésen, amikor két szervezet az aláírást elutasította, már ott munkáltak az állampártot és az EKA-t képviselő felszólalóknak a kompromisszumot méltató beszédeinek eltéréseiben is.

Így például Nyers Rezső beszéde (RF IV: 493–494) a rendszerváltás olyan, reformkommunista narrativizálására tett kísérletet, amely szerint az MSZMP időben és kezdeményezőként is első a reformokban, mert már „1988. májusa óta eltökélten halad a reformok útján”, sőt „pártunk maga kezdte el a pártállam lebontását” egy olyan „helyzetben”, amikor „sorsfordító időket élünk”,

„gazdasági válság van”, ugyanakkor egyúttal „páratlan történelmi lehetőség” birtokában van az ország, hogy létrehozza a „modernizációt segítő demokratikus jogállamot”. E lehetőség kihasználásának feltétele pedig a „stabilitás” biztosítása és az, hogy a „közös felelősségérzet és együttműködés” uralkodjon az „önös pártérdek helyett.”

Vele szemben az EKA nevében Szabad György arról beszélt (RF IV: 495), hogy az NKA nagy érdeme, hogy közös munka során „alapokat” rakott le a későbbi politika, a „továbbépítés, a javítás” számára. Nála az „alap” metaforája, amely statikus voltában nem áll messze a „stabilitástól”, igencsak eluralkodott a beszéden, de világos módon egészen más irányba alakította a rendszerváltás elbeszélését, mint Nyers felszólalása. Szabad György retorikája nem a szüntelen változásba illeszkedő – mondhatni: örök – reform történetét támasztotta alá, hanem egy erős megszakítást feltételezett az idők folyásában („az önkény helyébe a demokrácia előlegeként”) és egy új – tökéletes-tökéletlen – kezdet, az alapozás aktusával azonosította a NKA munkáját.

Mindez már önmagában is sokat elárul az eltérő politikai nézőpontok közötti különbségekről, de a leglátványosabb különbségek még csak ezután jelentek meg a felszínen. Például akkor, mikor bejelentették, hogy az EKA-nak nincs egységes állásfoglalása. Igaz, ezután Antall József mindenesetre ismertette a többség álláspontját (RF IV: 499), amely lényegében felidézte a korábbiakban már megismert történelmi érveit. Először is, az 1946: I. törvényre kell alapozni a köztársasági elnöki intézményt, egy parlamentáris modellt teremtve meg, aminek az az előnye, hogy „nem egy nép feje fölött” hajtának végre az alkotmánymódosítást, hiszen „a magyar nép szabad akaratából megválasztott nemzetgyűlés által” megalkotott formulához térnének vissza. Másodszor, Antall maga is a „rendkívül nehéz helyzetre” hivatkozott, amikor a „békés átmenet” érdekében elfogadta a MSZMP igényét a közvetlen és mielőbbi elnökválasztásra, amit kiegészített azzal a nemzetkarakterológiai érveléssel, hogy „Magyarországon, ha idegenek nem avatkoztak be, az átmenetek maguktól mindig békések voltak, vértelenek voltak a magyar forradalmak is”, igazolva, hogy az ellenzék célja más nem is lehet, mint a békés átmenet.

Tölgyessy Péter viszont ezt követően az SZDSZ nevében „nemcsak az államfői kérdésről”, „hanem az egész tárgyalási folyamatról” mondta el a véleményét, mely szerint az MSZMP nem törekszik valódi megegyezésre, csupán hatalomátmentésre, és bejelentette egyúttal, hogy bár nem fogják az aláírás megtagadásával megakadályozni a kompromisszumot, mégis kezdeményeznek egy – később „négyigenesként” híressé vált – népszavazást a nyitva maradt kérdésekről. Az ő felszólalása, akárcsak utána Kövér Lászlóé, komoly megdöbbenést és sértődést okozott. Szabad György rögtön szembeszállt azzal a váddal, hogy az EKA többsége „lemondott volna” (RF IV: 503) bizonyos közös célok eléréséről. Pozsgay Imre pedig a „stílust” (RF IV: 505) kifogásolta,

és tiltakozott az ellen, hogy az SZDSZ és a Fidesz „az ítélezés pozíciójából” beszélhessen.

A vita még folytatódott, ez azonban – a mi szempontunkból – a lényegét nem, vagy alig érintette. Azaz mégis, a legutolsó pillanatban, amikor a plenáris ülés végén Tölgyessy úgy fogalmazott, hogy „a magyar történelem nem egy demokratikus irányban halad, nem egy demokratikus átmenet felé folyik a haladás, hanem adott esetben esetleg egy elnöki rendszer felé” (RF IV: 507), amire Antall azzal replikázott, hogy „meggyőződésem szerint azt ő tudja a legjobban, hogy a közösen megalkotott alkotmánymódosítás egyszerűen kizárt[a]” a prezidenciális rendszert.

Itt – a konszenzustól látszólag a lehető legtávolabbi pozícióban – a vita félbe is szakadt, és a kérdés végérvényesen a népszavazáson dőlt el, az SZDSZ győzelmével: Antall 46-os modelljének és Tölgyessyék közvetett elnökválasztási követelésének javára.

AZ 1990-ES MDF–SZDSZ-MEGÁLLAPODÁS: A HARMADIK REDESKRIPCÍÓ

Hiába azonban a szeptember 18-ai viharos szóváltás az MDF és az SZDSZ képviselői között, az 1990-es választások után a két párt már április 29-én megállapodást írt alá a „demokratikus intézmények stabilitásának” és az „ország kormányozhatóságának” érdekében, amelynek egyik pontja (2/b) kimondta, „[a]z 1946. évi I. törvénynek megfelelően helyreállítandó a köztársasági elnök eredeti státusa” (Bihari, 2005: 395).

Vagyis, rövid nézeteltérés után ismét ugyanarra alapozva teremtettek konszenzust, egyúttal sajátosan újra is fogalmazva a korábbi kompromisszumot. Egyfelől ugyanis a „stabilitás” retorikájával éltek, ami – láttuk korábban – inkább az MDF, mint az SZDSZ politikai argumentációját jellemezte, másfelől pedig az eredetileg az MDF-csomagtervben szereplő történeti hivatkozást erősítették meg, elismerve, hogy a szeptember 18-ai megállapodás valójában letérést jelentett erről a közös alapról, hiszen még csak most kell majd „helyreállítani.”

Ez az újraírt konszenzus aztán végig uralkodott az alkotmánymódosítás vitájában, legalábbis, ami a köztársasági elnök tisztségét illeti. Fölmerült ugyan többek részéről, hogy közvetlen elnökválasztásra, a néptől szerzett legitimitásra volna szükség (például Király Zoltán [Király, 1990] és Gál Zoltán [Gál, 1990]), vagy, hogy túl erős kormány jön létre (Áder János [Áder, 1990]). A nekik válaszolók azonban öntudatosan megvédték a közös javaslatot, mint explicite parlamentáris modellt, közvetett elnökválasztással, a népképviselet legitimitásába vetett hittel (például Lukács Tamás [Lukács, 1990]) és a miniszterelnök szerepének fontosságával együtt. Ezáltal persze a vita kontextust is váltott, hiszen többé nem az MSZMP hatalmi törekvései, hanem a parlamentáris

rendszeret érhető populista kihívások jelentették azt a nyíltan megfogalmazott politikai problémát, amelyre az MDF és az SZDSZ javaslata válaszolni kívánt.

Ez azonban nem szüntette meg a történeti érvek plauzibilitását, sőt, ezáltal éppen SZDSZ-sek voltak azok, akik az Antall által körvonalazott történeti érvelést és alkotmányos monarchikus párhuzamot felelmegették. Így például az SZDSZ vezérszónokaként Tölgyessy Péter mellett érvelt, hogy Magyarországon parlamentáris rendszerre volna szükség, „hagyományainknak megfelelően és az általános európai szokásokhoz igazodva.” (Tölgyessy, 1990). A szintén SZDSZ-s Tamás Gáspár Miklós pedig azt mondta, „hogyan az SZDSZ és az MDF által előterjesztett alkotmánymódosító egységcsomag elnöki része voltaképpen az alkotmányos monarchia bizonyos vonásait hordozza magán”, s közben egy kérdésben összekapcsolta az alkotmányos monarchiákat a liberális demokráciával: „Miért éppen az alkotmányos monarchiákban a legstabilabb, a leghagyományosabb, a legjobban meggyökeresedett a liberális demokratikus rend?” (Tamás, 1990).

A „KÖZJOGI FOLYTONOSSÁG” ÉS A NEMZETI TÖRTÉNELEM DISZKURZÍV TRADÍCIÓI

Ennyi tehát a köztársasági elnöki vita története, legalábbis a nemzeti történelem politikai nyelve szempontjából. Mert természetesen hozzá lehetne még venni az 1990-es népszavazást, vagy a médiaháború kapcsán a köztársasági elnöki intézmény körül kialakult újabb vitát, ezek azonban az 1989-90-es vita és az antalli kompromisszum felől nézve már egy másik, bár érdekes és ehhez az esethez ezer szállal kapcsolódó történet részei.

A tanulmány hátralévő részében érdemes kissé kitágítani a perspektívát a diskurzustörténeti összefüggések felé. Honnan származott Antallnak a közjogi folytonosságot, az államfői tisztséget, a parlamentarizmust, 1848 és 1946 szimbolikus dátumait összekapcsoló konstrukciója? Vajon az ő egyedi leleménye volt vagy csupán egy régi diszkurzív tradíció mechanikus alkalmazása?

Mert, azt viszonylag könnyű belátni, hogy ugyanezeket a fogalmakat egészen másként is össze lehetett kapcsolni, a múlt normatív erejéről beszélni, amire két, szinte tetszőlegesen választott cikk, Kis János 1999-es és Kőszeg Ferenc 2000-es írása adhat kiváló példát. Kis visszatekintésében úgy látja, Antall érvelésének alapvető hibája az volt, hogy feltételezte egy egységes közjogi hagyomány létezését, s ennek nemzetkarakterológiai jelentőséget tulajdonított, holott valójában legalább két hagyomány van: az 1848–1946-os parlamentáris és 1867–1920-as „tengely” a parlament fölé nőtt államfővel. S míg Antall eredeti javaslata közelebb állt az elsőhöz, a megkötött kompromisszum az MSZMP-vel – mondja nem csekély ironiával – „merőben idegen volt” ettől a megoldástól, amely kétségkívül ezt a másodikat erősítette volna,

ha a „négyigenes” népszavazás meg nem akadályozza. És ez nem elszigetelt vélemény: hasonló állásponton van Kószeg Ferenc is, aki szerint a látszat ellenére az 1989-es szabályozás valójában inkább az 1920: I. és nem az 1946: I. törvényt követte.

Mindkettejük kritikája nyilvánvalóan ambivalens: egyfelől felbontja az egységes közjogi tradíciót egy *ahistorikus* alapon is elfogadható és egy deviáns szárra, másfelől, vegyük észre, e különbségtételük nem feltétlenül idegen a nemzeti történelem nyelvétől, hiszen levezethető akár a nemzeti történelem *függetlenségi tradíciójából* is, amelynek bizonyos változata (olyan történészek, mint Litván György és Szabó Miklós vagy maga Bibó hatására) nagy mértékben befolyásolta azt, ahogyan a demokratikus ellenzék tagjai a 1980-as években a nemzeti múlthoz való viszonyukról beszéltek. De akár így, akár úgy értékeljük, álláspontjuk a Horthy-rendszer történeti-közjogi tradíciójához közelíti Antall historizáló érveit, mert mindkettőből az következik, hogy helytelen a Horthy-rendszert egy alkotmányos monarchikus modell megvalósulásának tekinteni, s 1946 és 1920 fundamentális különbségét figyelmen kívül hagyni.

Mindez azt mutatja, hogy az 1980-as években korántsem volt magától értetődő úgy kapcsolni össze az Antallnál kulcsszerepet játszó fogalmakat, ahogy azt az MDF elnöke tette. De szereptévesztés volna az is, ha ezeket a történeti konstrukciókat elsősorban nem mint az 1980-as évek termékeit, hanem mint tudományos eszmetörténeti elemzéseket szembesítenénk egymással. Hogy erről meggyőződhesünk, elég egy futó pillantást vetni az 1946: I. és az 1920: I. törvények keletkezésének történetére immáron a történészek nézőpontjából, hiszen rögtön kiderül, hogy a viszonyok sokkalta komplexebbek, mint ahogy azt egyik vagy másik konstrukcióból sejthetnénk, miközben a nemzeti történelem politikai használata körüli viták az 1989-90-ben használtakkal összemérhető konstrukciók segítségével folytak.

De ez a futó pillantás (lásd Vida, 1982) arról is meggyőzhet bennünket, hogy az 1946: I. törvény meglehetősen ambivalens módon viszonyul a nemzeti történelem különféle diszkurzív tradícióihoz. Egyrészt az 1946: I. törvény ugyan kétségkívül annak a *parlamentáris modellnek* a kifejezője, amit Antall is támogatott, s kétségtelenül, a törvényyszöveg hivatkozott az *1848: III. törvényre*, történeti referenciái viszont egyébként inkább ellentmondásosak. A többszerzős, részben az addig legitimistaként ismert Sulyok Dezső fogalmazta preambulum nyitómondata például szinte szó szerint megismétli az *1920: I. törvényt*, megállapítva a királyi hatalom megszűnését.⁴ Ezzel azonban egyfajta hiátust iktat a történeti kontinuitásba: a nemzeti múlt fonalát nem a közelmúltban, hanem a király úgynevezett eckartsauai nyilatkozatánál veszi fel újra, mintha minden, ami az azt követő negyedszázadban történt, érvénytelen lenne! Ráadásul a következő mondat olyan összefüggésbe helyezi ezt a dátumot, amely a jogfolytonosság problémáját a *függetlenségi tradíció* fogalmaival írja újra. Nem lehet nem észrevenni a finom különbséget az 1920-as és 1946-os szöveg

között. Előbbi pusztán a hatalomgyakorlás tényeit írja le, hogy abból magyarázza a nemzetgyűlés létezését és legitimitását, utóbbi viszont az eckartsai nyilatkozatot rögtön összeköti a *négyszáz éves idegen elnyomás* problémájával (és a forradalmakkal) s ezzel a függetlenségi tradíció történeti narratívájába illeszti. Vagyis, az 1946: I. törvényről éppúgy lehetséges volt olyan olvasatot adni, amely a diszkontinuitást hangsúlyozza, mint Antalléhoz hasonló, amely a közjogi folytonosságot véli felfedezni a törvényben. Igaz, mindkét olvasat a nemzeti történelem keretein belül marad.

S ez nem csak lehetséges volt, de meg is történt, amire a legkézenfekvőbb bizonyíték Antall egy igen korai politikai szövegében, a Kiszgazdapárt 1956. november közepi kibontakozási tervében található. E javaslat historizáló retorikája jól kontrasztba állítható a 80-as évekbeli ellenzék egyik hősének, a már 1946-ban is a történeti-közjogi folytonosság ellen érvelő Bibó Istvánnak jól ismert, 56. október végi, november eleji szövegeivel. Bibó ugyanis ekkor, bár előbb technikai okokból az 1947-es Nemzetgyűlés összehívását javasolja, később a *forradalmat* bőségesen elegendő legitimációs erőnek tekinti, s hangsúlyozza, hogy különbség van a *historizáló* (monarchikus-arisztokratikus) és a népfel ségen alapuló, *racionális* legitimáció között (Lásd Bibó, 1986: 160–161, 174–175).

Vele szemben viszont a kiszgazdaprogram a nemzeti történelem történeti-közjogi tradíciójának fogalmait mozgósítja a politikai helyzet kezelésére (Antall, 1994a: 470). A szerző, Antall, három legitimációs narratívát használ egyszerre: a múlt bizonyos jogszabályaira alapított közjogi kontinuitást a forradalmi legitimitással és a megelőző évtized társadalmi, politikai fejleményeivel együtt. Igaz, a szövegben a szocializmus nem annyira az új törvényességet megalapozó politikai konszenzusunak tűnik, hanem egy a politikai idővel kapcsolatos probléma megoldásának: a tervzet láthatóan nem tartja lehetségesnek, hogy olyan politikai megoldás szülessen, amely eltörölné az elmúlt évtized történéseit, így olyan technikákat keres, amely képes visszaintegrálni ennek az évtizednek az eredményeit az 1848-as és 1946-os törvények által fémjelzett kontinuitásba. Ezzel szemben az 1946-os „alkotmányos status quo” és 56 forradalma között nincs minőségi különbség, mindkettő jogforrás.

A gondolamenet azért különösen figyelemreméltó, mert éppúgy a jog és a faktualitás közötti diszkrepancia problémája szervezi, mint Antall 1989-es érveit, azaz a nemzeti történelemre alapított kiutat, „az ország megmentése és a kibontakozás meggyorsítása érdekében kompromisszumot”, avagy korábbi szavai szerint „kiegyezést” keres e két terület között. A konkrét foratókönyv szerint a szabad választásokat megelőzően – kissé groteszk – ideiglenes szervek sorát kellene létrehozni. Létrehozásukat egyfelől nyilván a „kiegyezés” reális szükségletei igénylik. Másfelől viszont ez a szöveg alapjául szolgáló aszimmetrikus ellenfogalmakból következik: a jog és faktualitás szembeállításából is, és abból, hogy a kibontakozás útjának a jog felé kell vezetnie. És mivel ez

a „jog” részben ugyan forradalmilag, részben viszont historizáló módon van meghatározva, az átmeneti intézmények maguk is részben historizálnak.

Nem Antall 1956-os szövege az egyetlen lehetséges példája az 1946: I. törvény historizáló értelmezésének, de annál több tanulsággal szolgál. Egyfelől kiderül belőle, hogy az a maroknyi kisgazda, aki 1956 őszén Antallék lakásán gyülekezett (Kovács Bélával és másokkal), elfogadhatónak tartotta ezt a fajta történeti érvelést. Másfelől, s ez számunkra még érdekesebb, láttatni engedi az alapvető különbséget Kis és Kőszeg és Antall történeti konstrukciói között, ami részben virtuális vitájukat is összemérhetetlen érvek összecsapásává teszi: míg Kiséknél a történeti hagyomány elsősorban az intézményeket jelenti, kritikájuk is ezen alapul, Antallnál legalább annyira a történelem normatív ereje révén szabályozott kompromisszumkötések procedurálisát.

LEZÁRÁS

Az eddigiekben remélhetőleg sikerült meggyőző érvekkel alátámasztanom azt az állítást, hogy a nyelvi kontextus vizsgálata – jelen esetben az egymással rivalizáló politikai nyelvek viszonyainak, illetve az egyes politikai nyelvek történeti összefüggéseinek vizsgálata – új szempontokat adhat a rendszerváltás politikatörténetének tanulmányozására.

Az olyan esetek, mint a köztársasági elnöki vita, arra mutathatnak rá, hogy a nyelvi kontextus és a konkrét szituációkban elhangzott megnyilatkozások közötti dinamikus viszony sok mindent megmagyarázhat abból, ahogy ezek a viták lefolynak. Esetünkben ilyen magyarázatot kínált a köztársasági elnöki vita kimenetelére a nemzeti történelem nyelvének közvetítésre alkalmas fogalomkészlete a reálpolitikai és a szociologizáló érvekkel átszőtt vitában, s ilyen magyarázatot kínált a nemzeti történelem nyelvének későbbi történetére is.

Talán meglepőnek tűnhet, de a köztársasági elnöki vita elemzésének tanulságai alapján az 1990. áprilisi MDF–SZDSZ-megállapodás párja az érvelés és a választott politikai megoldás szintjén a mára jórészt elfelejtett MDF–FKGP-megállapodás a földkérdésben. S talán szintén meglepő lehet, de talán az eddigiektől mégsem idegen azt állítani, hogy a későbbi vitákat az MDF-kormány és a Horthy-rendszer viszonya körül, amelyeknek nem csupán szimbolikus tétjei voltak, de egy jobboldali autoritárius fordulat lehetősége körül forogtak, nem kis részben az a szemléleti különbség motiválta, amely az előző alfejezet tanúsága alapján Kis és Kőszeg, illetve Antall álláspontjai között kimutatható volt: a történeti intézmények *restaurációja a történelem normatív erejét a jelen igényeivel összekötni igyekvő politikával szemben*. Innen nézve talán az sem tűnik túlzásnak, hogy kijelentsük, a maga előfeltevései alapján Antall viszonya a Horthy-rendszerhez sokkal ambivalensebb volt, mint amilyennek azt a törté-

neti folytonosságot institutionálisan értelmező felfogás láttatni engedte. De ezek a kérdések már túlmutatnak jelen dolgozat keretein.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Áder János: *Országgyűlési Napló*. 11. ülésnap 35. felszólalás, 1990. <URL=<http://www.parlament.hu/naplo34/011/0110035.html>>
- Antall József (1993): *Modell és valóság. I. kötet*. Budapest, Atheneum.
- Bibó István (1986): *Válogatott tanulmányok. II. kötet*. Budapest, Magvető.
- Bihari Mihály (2005): *Magyar politika 1944–2004*. Budapest, Osiris.
- Bozóki András et al. (szerk.) (1999): *A rendszerváltás forгатókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben: dokumentumok. I–IV*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.*
- Bozóki András et al. (szerk.) (2000): *A rendszerváltás forгатókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben: dokumentumok. V–VIII*. Budapest, Új Mandátum.**
- Gál Zoltán: *Országgyűlési Napló*. 11. ülésnap 33. felszólalás, 1990. <URL=<http://www.parlament.hu/naplo34/011/0110033.html>>
- Hajdók Zsolt – dr. Máté Lászlóné (szerk.) (1989): Az államfő és a kormány. In *Alkotmányjogi füzetek*. 5. Budapest, Építésgazdasági és Szervezési Intézet.
- Halmi Gábor (2004): Alkotmányunk és őrzői. In *Mozgó Világ*. 3. sz. <URL=<http://www.mozgovilag.hu/2004/03/07%20halmi.htm>>
- Kilényi Géza (szerk.) (1991): *Egy alkotmány-előkészítés dokumentumai: kísérlet Magyarország új alkotmányának megalkotására, 1988–1990*. Budapest, [Államtudományi Kutatóközpont].
- Király Zoltán: *Országgyűlési Napló*. 11. ülésnap 37. felszólalás, 1990. <URL=<http://www.parlament.hu/naplo34/011/0110037.html>>
- Kis János (1999): 1989: A víg esztendő. In *Beszélő*. 10. szám***
- Kőszeg Ferenc (2000): Tölgyessy Péter és a rendszerváltó pártok alkonya. In *Beszélő*. 4. sz.
- Kukorelli István (szerk.) (1999): *Alkotmánytan*. Budapest, Osiris.
- Lukács Tamás: *Országgyűlési Napló*. 11. ülésnap 52. felszólalás, 1990. <URL=<http://www.parlament.hu/naplo34/011/0110052.html>>
- Péter László: *Az Elbától keletre: Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből*. Budapest, Osiris.
- Pocock, John G. A. (1975): On Richard Ashcraft's „On the Problem of Methodology”. In *Political Theory*. Vol 3. No. 3. 317–318.
- Ripp Zoltán (2006): *Rendszerváltás Magyarországon (1987–1990)*. Budapest, Napvilág.

* A forrásgyűjteményre a szerzői név helyett RF rövidítéssel és a kötet sorszámának megadásával hivatkozom.

** A forrásgyűjteményre a szerzői név helyett RF rövidítéssel és a kötet sorszámának megadásával hivatkozom.

*** A *Beszélő* cikkeire itt és másutt is A *Beszélő 25 éve* CD-kiadvány alapján hivatkozom. Fontosabb adatai: © 2006 Stencil Kulturális Alapítvány.

- Sólyom László (2005): *Országgyűlési Napló*. 234. ülésnap. 62. felszólalás. 2005. <URL=http://www.mkogy.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=37&p_uln=234&p_felsz=62&p_szoveg=&p_felszig=62>
- Szűcs Zoltán Gábor (2006a): Újkonzervatív forradalom. A nyelvi újítás mint diszkurzív stratégia az 1998-as kormányprogram vitájában. In Szabó Márton (szerk.): *Fideszvalóság: Diszkurzív politológiai értelmezések*. Budapest, L'Harmattan. 99–128.
- Tamás Gáspár Miklós: *Országgyűlési Napló*. 11. ülésnap. 54. felszólalás. 1990. <URL=<http://www.parlament.hu/naplo34/011/0110054.html>>
- Tölgyessy Péter: *Országgyűlési Napló*. 11. ülésnap. 10. felszólalás. 1990. <URL=<http://www.parlament.hu/naplo34/011/0110010.html>>
- Vida István (1982): Törvénytervezetek az államforma 1946. évi rendezéséről. In *Jogtudományi Közöny*. 12. sz. 951–983.

JEGYZETEK

- ¹ Némelyek, mint Boross Imre (RF III: 572.), úgy érveltek, hogy azért kell mielőbb köztársasági elnök, mert az országnak „stabilitásra” van szüksége, mások, mint a szociáldemokrata Gaskó István, éppen kétségüket fejezték ki afelől, hogy önmagában egy köztársasági elnök stabilizálóan hathatna a gazdaságra (RF III: 573.). Orbán Viktor pedig határozottan elhatárolta saját politikai szempontjait a stabilitástól mint értéktől (RF III: 573.).
- ² Szabad György például úgy vélte, az MSZMP-n belüli változások állították elő a korábbi EKA-álláspont megváltoztatásának szükségességét, s közben hivatkozott arra a kossuthi szállóigére, amely szerint a politika az „egzigenciák tudománya” (RF III: 580.), amire később Haraszti Miklós úgy replikázott, hogy a „ha muszáj, akkor jó” (amit sugalmazása szerint Szabad képviselt) nem ugyanaz, mint az egzigenciák tudománya (RF III: 587.).
- ³ Ilyen a lengyel példa Füzessy Tibor értelmezésében (RF III: 593.), amit Boross Imre (RF III: 595–596.) a következményei miatt helytelenített, míg Vigh Károly fontos érvek tekintett a maga véleménye mellett (RF III: 598), hogy aztán Kis János alaposan átértelmezze személyes információira hivatkozva a lengyel példa jelentését a korábbi, az ellenzéki engedményt hangsúlyozóról a hatalom részéről való, nem is az ellenzék által kierőszakolt engedmény voltát hangsúlyozóra (RF III: 599–600.)
- ⁴ Érdekes módon, egy széljegyzet tanúsága szerint, ez fel is bosszantotta a törvény-előkészítésben részt vevő Bibót.